

การศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชน เมืองในประเทศไทย

นางสาวบุษณี แพร่วิศวกิจ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต

ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. 2530

ISBN 974-568-438-4

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

013020

I 1029544b

THE STUDY OF THE DEVELOPMENT LEVEL OF
URBAN COMMUNITIES IN THAILAND

MISS BUSANEE PRAEVISAVAKIJ

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Urban and Regional Planning

Department of Urban and Regional Planning

Graduate School

Chulalongkorn University

1987

ISBN 974-568-438-4

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชน เมืองในประเทศไทย
โดย นางสาวนุชนิ แพรวีศวกิจ
ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง
อาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทบัณฑิต

..... *ดร.ถาวร วัชรภักย์* คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ ดร.ถาวร วัชรภักย์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... *ดร.เกียรติ จิระกุล* ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติ จิระกุล)

..... *ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล* อาจารย์ที่ปรึกษา
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ดารณี ถวิลพิพัฒน์กุล)

..... *ดร.นิพนธ์ วิเชียรน้อย* กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.นิพนธ์ วิเชียรน้อย)

..... *นายสมเจตน์ เตรศุภ* กรรมการ
(นายสมเจตน์ เตรศุภ)

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

บุษณี แพร่วิชากร : การศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองในประเทศไทย (THE STUDY OF THE DEVELOPMENT LEVEL OF URBAN COMMUNITIES IN THAILAND) อ.ที่ปรึกษา : ผศ.ดร.ดารณี ตรีวิพัฒน์กุล, 244 หน้า.

ในการศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองนี้ได้ทำในระดับเทศบาลจำนวน 45 แห่ง โดยนำแนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมซึ่งเน้นการแยกย่อย (Differentiation) และการผสมผสาน (Integration) ว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้ชุมชนเมืองเปลี่ยนสภาพจากสภาวะเรียบง่ายเข้าสู่สภาวะซับซ้อนและมีความสามารถปรับตัวในสภาพแวดล้อมได้ดีขึ้น มาใช้ในการศึกษา โดยเมืองที่มีการแยกย่อยและการผสมผสานหรือความซับซ้อนในระดับสูงย่อมสะท้อนให้เห็นถึงระดับการพัฒนาที่สูงกว่าชุมชนเมืองที่มีความซับซ้อนในระดับต่ำกว่า การแยกย่อยหมายถึงความหลากหลายของหน้าที่และความเชี่ยวชาญในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนแสดงให้เห็นได้จากสถาบันและกิจกรรมต่าง ๆ ในด้านเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนเมือง การผสมผสานหมายถึงแรงทางสังคมที่เชื่อมโยงทุก ๆ ส่วนของชุมชนตลอดจนสมาชิกเข้าด้วยกันแสดงให้เห็นได้จากองค์กรหรือสมาคมที่สมาชิกในสังคมร่วมกันจัดตั้งขึ้น ในการศึกษาระดับการพัฒนาของชุมชนเมืองได้ใช้เทคนิค Multidimensional Scaling การศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนเมืองซึ่งอยู่ในรูปของการแยกย่อยด้านเศรษฐกิจและสังคมและการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ อาศัยเทคนิค Guttman Scale และ Cross-Sectional Study

ผลการศึกษามีผลสรุปได้ดังนี้คือ 1) ชุมชนเมืองที่ทำการศึกษา มีระดับการพัฒนาแตกต่างกัน สามารถแบ่งได้เป็น 4 กลุ่มคือ กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาระดับสูงมาก ได้แก่ เชียงใหม่ กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาสูงได้แก่ นครราชสีมา อุตรดิตถ์ นครสวรรค์ ชลบุรี พิษณุโลก และอุบลราชธานี กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนาปานกลางได้แก่ ภูเก็ต ลำปาง สุราษฎร์ธานี ราชบุรี นครปฐม นครศรีธรรมราช ลพบุรี สงขลา ตรัง จันทบุรี ยะลา กาญจนบุรี สุรินทร์ เพชรบุรี บุรีรัมย์ เชียงราย บ้านโป่ง และอยุธยา กลุ่มเมืองที่มีระดับการพัฒนต่ำได้แก่ ศรีสะเกษ สมุทรสาคร ปัตตานี ชุมพร น่าน ตราด สวรรคโลก ยโสธร นครราชสีมา เพชรบูรณ์ ศรีราชา ชัยภูมิ หนองคาย สมุทรสงคราม ระนอง ปากพ่อง หล่มสัก วารินชำราบ ตะพานหิน และพิจิตร 2) รูปแบบการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชนเมืองไทยที่ศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงจากรูปแบบที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อนไปสู่รูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น กล่าวคือ ชุมชนเมืองมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างไปในลักษณะที่ค่อย ๆ เพิ่มความหลากหลายของรูปแบบกิจกรรมที่แสดงถึงหน้าที่และความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันขึ้นเรื่อย ๆ ตามระยะการพัฒนา

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง
สาขาวิชา การวางแผนภาค
ปีการศึกษา 2530

ลายมือชื่อนิสิต *[Signature]*
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา *[Signature]*

พิมพ์ต้นฉบับบทคัดย่อวิทยานิพนธ์ภายในกรอบสี่เหลี่ยมนี้เพียงแผ่นเดียว

BUSANEE PRAEVISAVAKIJ : THE STUDY OF THE DEVELOPMENT LEVEL OF URBAN IN THAILAND. THESIS ADVISOR : ASSI. PROF. DARANEE THAVINPIPATKUL, Ph.D. 244 pp.

The study of the development level of urban communities is done at the municipal level in 45 areas, employing social system concept with a focus on differentiation and integration as the processes that change an urban community from states of simplicity to a more complexity and adaptability. Higher level of differentiation and integration or higher complexity implies higher development level of the urban community, and vice versa. Differentiation can be referred to as the diversification of functions and specializations in the community's economic and social spheres, expressed in the form of institutions and activities in the community. Integration is seen as the social force that combines every parts of the community, including its members, together, and can be noticed by the organization or association, set up by community members. Multidimensional Sealing technique is used in the study of the development potential of urban communities, whereas Cross-Sectional study and Guttman Scale technique are used in the study of social structural changes in urban communities in terms of economic and social differentiation and formal social integration.

The results of the study could be summarized as follow : 1) urban communities under study have different levels of development which may be classified in 4 groups: the very high development level group consisted of Chiang Mai alone; the high development level group comprised of Nakornratchasima, Udonthani, Nakhonsawan, Chonburi, Phisanulok, Ubonratchathani; the moderate development level group comprised of Phuket, Lampang Suratthani, Ratburi, Nakhonpathom, Nakhonsithamarat, Lopburi Songklla, Trang, Chantaburi, Yala, Kanjanaburi, Surin, Phetburi Buriram, Chiangrai, Banpong, Ayutthaya; and the low development level group comprised of Si saket, Samutsakhon, Pattani Chumporn, Nan, Trat, Sawankalok, Yasothon, Narathiwad, Phetchabun, Siracha, Chaiyaphum, Nongkai, Samutsongkhram, Ranong, Pag panang, Lomsak, Varinchamrab, Taphanhin Panasnikhom. 2) the patterns of social structure of the urban communities under study have changed from simple to complex forms which show gradual increase in the diversification of activities implying different functions and specializations along the path of development.

ภาควิชา การวางแผนภาคและเมือง
สาขาวิชา การวางแผนภาค
ปีการศึกษา 2530

ลายมือชื่อนิติ
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่าน โดยตลอดระยะเวลาการทำวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คารณิ ฤวิฬพิพัฒนกุล อาจารย์ที่ปรึกษาได้กรุณาสละเวลาให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิทยานิพนธ์ ให้คำปรึกษาในยามประสบปัญหาต่าง ๆ ทั้งยังกระตุ้นให้เกิดกำลังใจในการทำงานจนกระทั่งสำเร็จลุล่วงลง ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง เป็นท่านแรก

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.เกียรติ จิระกุล และคณาจารย์ภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองทุกท่านที่ได้กรุณาประสิทธิ์ประสาทความรู้ทางวิชาการอันเป็นประโยชน์ต่อการทำวิทยานิพนธ์ และต่อการทำงานต่อไป

ด้านความร่วมมือของปลัดเทศบาลทุกท่าน ซึ่งได้ให้ความสนใจและอนุเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ อันเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินการศึกษานี้ ผู้เขียนขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ และบุคคลเสมือนหนึ่งผู้ร่วมดำเนินการศึกษาที่ผู้เขียนขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่งคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธานิศวรรี เจริญพงศ์ และ คุณเบญจพล ศักรภรณ์ ซึ่งกรุณาให้คำปรึกษาและช่วยเหลือเป็นอย่างดีในด้านโปรแกรมคอมพิวเตอร์ตลอดระยะเวลาในการวิเคราะห์ข้อมูล นอกจากนี้ ผู้เขียนขอขอบคุณเพื่อนนิสิตปริญญาโทภาควิชาการวางแผนภาคและเมืองรุ่น 9 ที่ได้มีส่วนช่วยเหลือและให้คำแนะนำที่มีค่า

ท้ายที่สุดนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ผู้อยู่เบื้องหลัง ซึ่งให้ความสนับสนุนในทุกด้านจนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ปรากฏต่อสายตาของท่าน

บุษณี แพร่วิสวิกิจ

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ญ
สารบัญแผนภูมิ.....	ฎ
สารบัญแผนที่.....	ฏ

บทที่

1	บทนำ.....	1
	ความ เป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
	แนวความคิดในการศึกษา.....	3
	วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	5
	สมมติฐานในการศึกษา.....	5
	ขอบเขตการศึกษา.....	5
	วิธีดำเนินการศึกษา.....	6
	ข้อมูลและแหล่งข้อมูล.....	6
	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	8
	ข้อจำกัดในการศึกษา.....	8
2	ทฤษฎี แนวความคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในการศึกษา.....	10
	ความหมายของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและระดับที่ทำการศึกษา.....	10
	ทฤษฎีวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม.....	11
	ทฤษฎีความขัดแย้ง.....	14
	ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประเภทกำลังพัฒนา.....	16

สารบัญ

บทที่

หน้า

	ทฤษฎีพัฒนาการ	16
	ทฤษฎีจิตวิทยาสังคม	17
	ทฤษฎีการพึ่งพา	18
	แนวความคิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ในชุมชน เมือง	18
	แนวความคิดเกี่ยวกับชุมชน	18
	แนวความคิดเกี่ยวกับระบบสังคม	20
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	25
3	ชุมชนเมืองในประเทศไทย	35
	ระบบเศรษฐกิจ	35
	ระบบสังคม	52
	ระบบการเมืองการปกครอง	54
	ระบบกายภาพ	57
	ประชากรเมือง	59
4	การดำเนินการวิจัย	66
	การกำหนดพื้นที่ศึกษา	66
	การนิยามแนวความคิดในเชิงปฏิบัติ	73
	การแยกย่อยด้าน เศรษฐกิจและการแยกย่อยด้านสังคม	73
	การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ	79
	การวัดค่าตัวแปร	81
	การเก็บรวบรวมข้อมูล	83
	เทคนิคในการวิเคราะห์ข้อมูล	89
	เทคนิค Guttman Scale	90
	เทคนิค Multidimensional Scaling	90

สารบัญ

บทที่	หน้า
5 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	92
รูปแบบ ทิศทางและระดับการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชน เมือง ไทย	92
รูปแบบและทิศทางการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชน เมืองไทย	92
ระดับการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมของชุมชน เมืองไทย	107
ระดับการพัฒนาของชุมชน เมืองไทยและการแบ่งกลุ่ม เมืองตามระดับการพัฒนา	110
ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการพัฒนาของชุมชน เมืองและรูปแบบการกระจายใน ที่ตั้ง.....	133
ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรคู่ต่าง ๆ ที่กำหนดไว้ในสมมติฐาน.....	137
6 สรุปผลการศึกษาและข้อ เสนอแนะ	144
สรุปผลการศึกษา.....	144
การนำผลการศึกษาไปประยุกต์ใช้ เพื่อการวางแผน.....	153
ข้อสังเกตเกี่ยวกับการดำเนินการศึกษา.....	158
ข้อเสนอแนะในการศึกษาต่อไป.....	159
บรรณานุกรม.....	160
ภาคผนวก.....	166
ประวัติผู้เขียน.....	244

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
2.1	27
2.2	29
2.3	30
2.4	31
3.1	37
3.2	40
3.3	44
3.4	48
3.5	60
3.6	61
4.1	69
4.2	82
4.3	84
4.4	86

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
5.1 ตัวแปรที่แสดงถึงการแยกย่อยด้าน เศรษฐกิจของชุมชน เมือง.....	93
5.2 มาตรการการแยกย่อยด้าน เศรษฐกิจของชุมชน เมือง.....	95
5.3 ตัวแปรที่แสดงถึงการแยกย่อยด้านสังคมของชุมชน เมือง.....	97
5.4 มาตรการการแยกย่อยด้านสังคมของชุมชน เมือง.....	99
5.5 ตัวแปรที่แสดงถึงการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการของชุมชน เมือง	101
5.6 มาตรการการผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการของชุมชน เมือง	102
5.7 มาตรการความซับซ้อนของชุมชนเมือง.....	105
5.8 ตัวแปรที่แสดงถึงความซับซ้อนทางโครงสร้างด้าน เศรษฐกิจและสังคม ของชุมชน เมืองและตัวแปรที่เกี่ยวข้อง.....	111
5.9 ค่า Stress of Configuration	114
5.10 จุด Coordinate ของเมือง 45 เมืองบนพื้นระนาบ 2 มิติ.....	115
5.11 ค่า Stress of Configuration.....	117
5.12 จุด Coordinate ของชุมชนเมือง 44 เมืองบนพื้นระนาบ 2 มิติ	118
5.13 ค่า Stress of Configuration.....	120
5.14 จุด Coordinate ของชุมชนเมือง 43 เมือง บนพื้นระนาบ 2 มิติ	121
5.15 ลำดับของชุมชนเมืองตามระดับการพัฒนา	123
5.16 การแบ่งกลุ่มเมืองด้วยเทคนิค Cluster Analysis.....	126
5.17 การจัดกลุ่มด้วยเทคนิค Cluster Analysis.....	128
5.18 จำนวนของประเภทกิจกรรมด้านการแยกย่อยด้าน เศรษฐกิจ-สังคมและ การผสมผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ.....	139
5.19 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการแยกย่อยด้าน เศรษฐกิจกับการแยก ย่อยด้านสังคม.....	138
5.20 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการแยกย่อยด้าน เศรษฐกิจกับการผสม ผสานทางสังคมอย่างเป็นทางการ.....	140
5.21 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการแยกย่อยด้านสังคมกับการผสมผสาน ทางสังคมอย่างเป็นทางการ.....	141

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
5.22	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรกับการแยกย่อย ด้าน เศรษฐกิจ.....	142
5.23	ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างจำนวนประชากรกับการแยกย่อย ด้านสังคม.....	144
6.1	ลำดับของชุมชน เมืองตามระดับการพัฒนา	147
6.2	ความสัมพันธ์ระหว่างระดับความซับซ้อนและระดับการพัฒนาของชุมชน เมือง	152

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
3.1 โครงสร้างการผลิตภาคเมือง ปี 2522 และ 2527.....	39
3.2 สัดส่วนมูลค่าการผลิตสาขาเศรษฐกิจภาคเมือง ปี 2527	36
3.3 โครงสร้างอุตสาหกรรมระดับชุมชนเมือง.....	50
3.4 การจัดระเบียบบริหารของเทศบาล.....	56

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สารบัญแนบที่

	หน้า
แผนที่ 2.1 รูปแบบชุมชนเมืองในประเทศฟิลิปปินส์ ปี 1960	33
3.1 สัดส่วนมูลค่าการผลิตในสาขาการค้าส่ง-ปลีก ปี 2527.....	46
3.2 สัดส่วนมูลค่าการผลิตสาขาอุตสาหกรรม ปี 2527.....	51
3.3 สัดส่วนมูลค่าการผลิตสาขาการบริการ ปี 2527.....	53
3.4 เทศบาลจำแนกตามขนาดประชากรปี 2528.....	62
4.1 ชุมชน เมืองระดับ เทศบาลของประเทศไทย.....	68
4.2 เทศบาลที่ทำการศึกษา.....	72
5.1 การกระจายตำแหน่งของชุมชนเมือง 45 เมืองบนพื้นระนาบ 2 มิติ...	116
5.2 การกระจายตำแหน่งของชุมชนเมือง 44 เมืองบนพื้นระนาบ 2 มิติ...	119
5.3 การกระจายตำแหน่งของชุมชนเมือง 43 เมือง บนพื้นระนาบ 2 มิติ..	122
5.4 ระดับการพัฒนาของชุมชนเมือง	130
5.5 การแบ่งกลุ่ม เมืองตามระดับการพัฒนา	131
5.6 การแบ่งกลุ่ม เมืองตามระดับการพัฒนา	132
5.7 การแบ่งกลุ่ม เมืองตามระดับการพัฒนา	134

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย